

Monografie Ivo Haráka, jenž je sám znamenitým básníkem, o Josefu Suchém (byl to právě on, kdo uvedl autora recenzované knihy do literatury pozváním na jeden ze Svátků lužickosrbské poezie), velkou splátkou dluhu české literární kritiky a historie vůči jednomu z významných proudů v české poezii a jejího složitého vývoje ve 20. století.

Libor Martinek

* * *

DOI: 10.19195/0137-1150.164.17

Martinkovo detailní mapování literatury Českého Těšínska —
Libor Martinek: *Identita v literatuře Těšínska*
Kielce — Opava, STON 2 — Literature & Sciences, 2015, ss. 435.

Libor Martinek, vedoucí kabinetu literárněvědné komparatistiky na Slezské univerzitě v Opavě a mimořádný profesor Vratislavské univerzity působící rovněž na tamním Ústavu slovanské filologie, se dlouhodobě a intenzivně zajímá o českou a polskou literaturu Těšínského Slezska.

Recenzovaná práce *Identita v literatuře Těšínska* představuje sumu jeho dosavadního bádání. Z objemné publikace (434 stran) číší velké úsilí o vytvoření komplexního obrazu vývoje literatury v daném regionu. V Úvodu autor píše, že nejde o „naprosto ucelenou syntézu“, ale spíše o „případové, vzájemně se osvětluující a reflektující studie“ (s. 6). Přesto velká řada kapitol šesti oddílů dohromady skládá syntetický obraz zkoumané problematiky. Práce je rozdělena do tří částí obsahující jednotlivé tematické celky (a jejich početné kapitoly): *Teoreticko-metodologická část* (1. Skupinové identity na českém Těšínsku), *Kulturně historická část* (2. Literatura Těšínska a její pozice na styku kultur; 3. Nástin vývoje literatury Těšínska do roku 1920; 4. Nástin vývoje literatury českého Těšínska v letech 1920–1945; 5. Nástin vývoje literatury Těšínska po roce 1945), *Kulturně sémiotická část* (6. Literatura Těšínska jako literatura pohraničí).

Martinkovo zkoumání se nese ve znamení postmoderní nedůvěry vůči metanaracím („Jako produktivní vidíme výzkum mikronarací“ — s. 7); postmoderní aspekty se prolínají celou monografií. Zřetelně si jich všímáme například při autorově pojednávání intertextuality v díle Renaty Putzlacherové a Bogdana Trojaka. Jak název napovídá, v centru pozornosti se především ocitá výzkum sociálních identit. Martinek v teoretickém vymezování jednotlivých paradigmat osvědčuje znalost filozofických tezí (zejména francouzského existencialismu) a připomíná také slova Václava Bělohorského, že „život současného člověka je životem na hraně kulturních střetů“ (s. 13). Toto vědomí pak autora motivuje k mapování kulturního světa českého Těšínska. Nevěnuje se ovšem identitě pouze v úzkých mantinelech dané lokality, ale vidí ji i v širších souvislostech národních a evropských. Předností díla je Martinkova důkladná znalost kontextu polské literatury. Díky ní se můžeme dočíst o inspiraci rodným krajem v díle mnoha významných polských spisovatelů (A. Mickiewicz, W.S. Reymonta ad.), motivické příbuznosti básně H. Jasiczka se slavným Norwidovým veršem či paralelách poetiky básníků F. Nastulczyka a W. Przewczka. Nechybí zde ani funkčně začleněné vazby na kontext světové literatury, přičemž zvláštní pozornosti se (z teritoriálního pohledu vzato) logicky dostává středoevropské kulturní sféře. Jsou tu nastíněny možné vlivy Georga Trakla na poezii Przewczka, adekvátně vyznívá i zmínka o pocitu vyděděnosti lidí a literárních postav z oblastí pohraničí, jenž je zde reflektován i na pozadí kanonických textů německé literatury — děl Güntera Grasse (protagonista Oskar Matzerath z *Plechového bubínku*) či Siegfrieda Lenze. Velmi ústojně v monografii působí připomenutí konceptů střední Evropy v chápání Milana Kundery, Czesława Miłosze a Grzegorza Dziańskiego. Přispívají k nahlížení písemnictví Těšínska jako literatury pohraničí v širším rámci.

Martinek nastoluje téma literárního života na českém Těšínsku zejména v případech, pokud se problematika vztahuje k otázkám národní a národnostní identity. Poukazuje na samostatný, až izolovaný vývoj literárně-uměleckého života v oblasti v první polovině minulého století. To ovšem neznamená, že tehdejší tvorba byla zanedbatelná. Například výtvarné umění třicátých let svědčilo o opaku, a to co do kvantity i kvality. Autor monografie se zabývá i obdobím starším, a neopomine tedy kupříkladu ani polsko-české kontakty roku 1848: tím se dostává k myšlence slovanské vzájemnosti, která byla pro devatenácté století příznačná. Na Těšínsku ji ještě umocňoval fakt, že „se obrozovaly dvě slovanské národnosti, a to nejen souběžně, nýbrž i společně a zároveň. Společný postup tady nebyl jen vznešeným cílem, ale nutností danou historickými podmínkami. Slovanská myšlenka zde vyrůstala přímo z každodenní praxe a skutečnosti“ (s. 119).

Autor národnostním otázkám pochopitelně (vzhledem k předmětu zkoumání) věnuje velkou pozornost. Přibližuje nám mimořádné zásluhy Pavla Stalmacha o polské národní obrození a uvědomění a zmiňuje i buditelův kontakt s Karlem Havlíčkem Borovským. Nicméně monografie akcentuje zejména dvacáté století. Nemůže se tak vyhnout ani období druhé světové války včetně událostí, které ji v regionu předcházely, a také poválečnému období druhé poloviny čtyřicátých let a první poloviny let padesátých. Martinek obsáhle referuje o situaci politických a kulturních periodik (*Głos Ludu*, *Szyndzioly*) po válce, reflektuje pronikání ideologických doktrín do obsahu tiskovin. Nenechává se však strhnout k zavádějící generalizaci a na základě podrobné analýzy konstatuje, že „příloha *Szyndzioly* měla na rozdíl od mateřských novin *Głos Ludu* nepolitický charakter“ (s. 62). Význam kulturně-společenské přílohy *Szyndzioly* vidí autor v prvním poválečném pokusu o vytvoření platformy umožňující představení kultury českého Těšínska.

Přejdeme-li do šedesátých let, musíme sice přiznat, že se na Těšínsku nezformovala žádná konkrétní literární škola, avšak do oblasti pronikaly četné vlivy, jimiž se autoři nechali formovat — jednalo se zejména o generaci „Prvního rozletu“ (almanach *Pierwszy lot* z roku 1959) a Literární skupinu '63. Spisovatelé těchto uskupení „odmítli svazující estetické normy literatury 50. let a zjednodušenou podobu regionalismu a navázali“ [...] kromě jiného „na zkušenosti polské literatury meziválečného období, zejména avantgardy, autentičnosti, lingvistické poezie a jiných uměleckých proudů. Nevyhýbali se ani vlivům moderních tendencí ve světové literatuře [...]“ (s. 166–167).

Oceňujeme Martinkovo plastické vykreslení dobového klimatu s akcentem na sféru kulturního života, za neméně přínosné ovšem považujeme kapitoly věnované konkrétním autorům (P. Kubišzovi, Łysohorskému, Fierlovi, Jasickovi, Przewczkovi, Trojakovi ad.) a zejména pak interpretacím jejich děl. Zatímco pečlivě prezentované biografické údaje a rozměrné faktografické pasáže (někdy snad až příliš minuciózní, byť chápeme snahu podat maximálně detailní, komplexní obraz zkoumané problematiky) dosvědčují především badatelovu píli, v jednotlivých analýzách prokazuje pisatel svou schopnost literární dílo s velkou mírou empatie interpretovat. Na Martinkovo kritické myšlení usuzujeme i ze skutečnosti, že je schopen vidět spisovatelovo dílo (např. W. Sikory či H. Jasiczka) v širších souvislostech, soustředit se na jeho vývoj v delším časovém horizontu, neupadat do stereotypů a škatulkování. Dovede poukázat na komplexní účinek autorových veršů (W. Przewczek), aniž by o této komplexnosti přímo mluvil, jednoduše ji konstatoval. Naopak z jeho analýzy, doplněné o vhodně vybrané citace z básní, se před citlivým čtenářem otevírá to, co by v horším případě bylo možné shrnout do několika rozvedených frází. Důkladná obeznámenost s kontextem Martinkovi umožňuje, aby při interpretaci odhalil až přílišnou závislost na poetice jiného spisovatele (konkrétně J. Pyszka na W. Przewczkovi, a to především v oblasti metaforiky). Lze sledovat, jak je řada badatelových interpretačních zjištění podána jazykem literární kritiky, tento fakt ale rozhodně nechápeme negativně, naopak — je důkazem skutečného zaujetí pro zkoumaná literární díla, která nejsou chápána pouze jako materiál pro výhradně racionální rozbor, ale na základě předkládaných ukázek jsme z pozice čtenáře schopni naladit se i na jejich emocionální působení.

Z hlediska specifičnosti daného regionu a jeho literární reflexe lze ocenit i zařazení kapitol zaměřujících se v rámci těšínské poezie na symboliku mostu, symboliku řeky a symboliku hor. Představují tak vhodný a osvěžující doplněk převážně autorsky koncipovaných interpretačních

kapitol. V úvodu recenze jsme psali o tom, jak znalost filozofie Martinkovi pomáhá při vymezování identity. V podobném duchu lze konstatovat, jak pečlivě osvojená znalost literární teorie prohlubuje dílčí kapitoly, poskytují jim oporu a různé interpretační klíče (při analýze Przewocky sbírky *Malé noční modlitby* je funkčně uplatněna psychoanalytická teorie Gastona Bachelarda). Martinek teoretické koncepty nevyužívá samoúčelně a jednotlivé kapitoly terminologicky nepřetěžuje, je schopen i intuitivního ponoru, oproštěného od rigorózního pojmového aparátu. Ač často s mnohými názory polemizuje (např. s Hierowského tezí o míšení příchozího obyvatelstva s autochtonním obyvatelstvem českým či polským; nebo s některými teorémy polských historiků o zpolštění obyvatelstva Těšínského knížectví), nevystupuje v otázkách historických ani v problematice interpretační jako dogmatik — je si vědom různých hledisek. Za obzvláště respektuhodné považují, že navzdory tomu, jak má autor daný region a jeho literaturu ve velké oblibě, nevidí pojednáváná témata výhradně v pozitivních obrysech. Je si vědom potenciálních slabin regionální literatury (nadměrně zdůrazňování společenských témat, někdy slabší umělecká hodnota děl, spokojenost kritiky s průměrnými texty, provincialismus, povrchnost, poplatnost předem danému programu, stereotypnost, převaha tvorby z mimoestetických důvodů — z národních a společenských pohnutek, zastaralé literární formy a konvence vedoucí k zbanálnění literární výpovědi) a vnímá je v některých případech také v literatuře českého Těšínska.

Obraz, kterým Martinkova kniha jako celek působí, je velmi mnohostranný. Jsme svědky časových polemik a kulturních střetů; sledujeme komplexní zpodobení klíčových pojmů *region* a *identita* v konkrétních situacích i v dobových proměnách. Detailně je zde vymezeno chápání literatury pohraničí; nechybí ani očekávaná témata nářeční autorské tvorby, bilingvismu či kánonu. Autor věnuje dost prostoru literatuře současné: čteme, jak se ambiciózní tvůrci R. Putzlacherová a B. Trojak snaží vymanit ze stereotypní role polského menšinového spisovatele. Piší v duchu postmoderny, která výrazně zproblematizovala patetické pojetí regionálního patriotismu. Martinek neopomíná zmínit ani očekávané předpoklady, které se v mnoha případech ukazují jako mylné. Bohužel ani po roce 1989 nelze mluvit o úspěšném a zajímavém rozvoji polské literatury v regionu, umělecká omezení slezského literárního regionalismu nejsou dosud překonána, nevydává se příliš kvalitních děl autorů polské národnostní menšiny, ubývá počet žáků v polských základních a středních školách, polština není rodiči považována za perspektivní jazyk z hlediska budoucího pracovního uplatnění apod. (s. 100). Martinek svou knihu uzavírá takto: „Texty a intertexty produkované spisovateli v pohraničí mimovolně ukazují, že přes dominanci populární kultury není otázka národní identity na Těšínsku úplně vyřešena. Zdejší regionální literatura a kultura jsou neustále ve stadiu krize, dokonce by se dalo říci, že jsou ve stavu permanentního ‚národního obrození‘. Tyto otázky bývají před každou novou generací spisovatelů pokaždé znovu kladeny. Snad proto má smysl zabývat se literaturou těšínské pohraničí a její specifickou situací“ (s. 370).

Autor se pochopitelně jako erudovaný bohemista může opřít o znalost českého literárního kontextu. Například reflektuje motivickou příbuznost tvorby L. Waszkové s poezií všedního dne Skupiny 42 a autorů z okruhu časopisu Květen. Při zmínce o tvůrčích kontaktech mezi polskou menšinou a českou literaturou asi jen stěží může chybět jméno Bohumila Hrabala, jenž je např. v Polsku mimořádně oblíbeným spisovatelem. Vzhledem k zacílení do daného regionu správně předpokládáme také jméno Petra Bezruče. To zde vystupuje v souvislosti s autorem, jemuž v monografii patří jedno z ústředních míst, P. Kubiszem, který na českého básníka vytrvale útočil.

Martinkova monografie představuje velmi cenný počin podávající komplexní obraz identity v literatuře Těšínska. Zkoumaná problematika je, jak autor píše, „nutně interdisciplinární, metodologicky spadá do sféry literární historie, přihlíží k podnětům z literární sociologie (například v oblasti výzkumu literárního života a literární kultury, které jsou její součástí), etnologie a kulturní antropologie“ (s. 15). Ve všech těchto oblastech se autor pohybuje suverénně: jednotlivé oborové sféry se prostupují a dohromady vytvářejí onen mnohostranný obraz — umožňují pojednat nastolené otázky z odlišných perspektiv, jež se průběžně i v konečném účinku pojí ve funkční celek. Autor je schopen analyzované problémy vidět v širších souvislostech, pochybuje, klade si otázky, přičemž

není kategorický tam, kde nelze dát jednoznačnou odpověď' (např. v tázání po významu pojmu *literární život*, který je pro jeho práci tolik zásadní). Monografii Libora Martinka lze doporučit jako příklad mimořádně pečlivé a dlouhodobě zacílené badatelské práce.

Pavel Horký

* * *

DOI: 10.19195/0137-1150.164.18

Irena Bogoczová, Małgorzata Bortliczek, *Jazyk příhraničního mikrosvětá (běžna mluva Těšiňanů v ČR), Język przygranicznego mikroświata (mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)*, Ostrava 2014, ss. 206.

Badania nad dialektami miejskimi w Czechach rozpoczęły się w latach 60. ubiegłego wieku i nieustannie trwają do dnia dzisiejszego. Podobną sytuację obserwujemy także w Polsce, gdzie również w latach 60. XX wieku dialekty takie znalazły się w polu zainteresowań wielu polskich dialektologów i językoznawców, szczególnie zaś socjolingwistów. Na gruncie czeskim powstało wiele opracowań językoznawczych oraz kulturoznawczych, co świadczy o znacznym zainteresowaniu badaczy opisywaną problematyką¹.

Wydana na Uniwersytecie Ostrawskim monografia *Jazyk příhraničního mikrosvětá (běžna mluva Těšiňanů v ČR), Język przygranicznego mikroświata (mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)* autorstwa prof. Ireny Bogoczovej (Uniwersytet Ostrawski) oraz dr Małgorzaty Bortliczek (Uniwersytet Śląski) włącza się w szeroki nurt badań humanistycznych, które zasadzają się na rozpatrywaniu zagadnień językowych na szerokim tle historycznym, socjologicznym i kulturowym i jednocześnie wpisuje się w ważną problematykę badań regionalnych.

Przywołana monografia stanowi dobre opracowanie naukowe problematyki mowy potocznej mieszkańców Zaolzia i jest oparte na solidnej znajomości literatury oraz skrupulatnie zebranych i opracowanych materiale językowym. Książka jest skierowana do szerokiej grupy odbiorców ze względu na to, że prezentuje swoistość Śląska Cieszyńskiego, traktuje o społeczności zaolziańskiej, świadomości kulturowej, językowej i etnicznej jej przedstawicieli. Podejmowane w książce aspekty teoretyczne mogą mieć szerokie zastosowanie praktyczne i poznawcze.

Publikacja zawiera cenną analizę sytuacji językowo-komunikacyjnej na pograniczu czesko-polskim oraz transkrypcję zebranych korpusów tekstowych, które w dzisiejszej sytuacji językowej mogą, w mojej ocenie, już za kilka lat być tylko i wyłącznie reliktem mowy mieszkańców Zaolzia. Prezentowana rozprawa ma charakter pracy nowatorskiej, ze względu na kompleksowe przedstawienie problematyki i opracowanie materiału językowego i dlatego według mnie zasługuje na szczególną uwagę i wnikliwą ocenę.

Recenzowana monografia składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich (*Opis współczesnej sytuacji etnicznej, kulturowej i językowo-komunikacyjnej na Zaolziu*) opisuje współczesną sytuację etniczną, kulturową i językowo-komunikacyjną tego regionu. Składa się z 15 podrozdziałów, które wnikliwie i konsekwentnie przedstawiają poruszaną problematykę. Autorki poruszają i opisują aspekty tożsamościowe i narodowościowe mieszkańców Zaolzia, przedstawiają dotychczasowy stan badań, a także zagłębiają się w cechach językowych gwary cieszyńskiej, mówiąc o jej statusie oraz dodatkowo opisując sytuację wszystkich kodów językowych typowych i używanych w tym

¹ Dla zobrazowania obszerności powstałych prac dotyczących języka regionalnego w bibliografii zostały wymienione najważniejsze opracowania czeskich dialektologów, poruszających tę kwestię.